

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

КА ИЗВОРИМА РЕЧИ
ТРИДЕСЕТ ГОДИНА ЕТИМОЛОШКОГ ОДСЕКА
ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ISBN 978-86-82873-41-9

Издаје

Институти за српски језик САНУ

Приредила

Марија Бјелећић

Рецензенти

Јасмина Грковић-Мејџор

Александар Лома

Слободан Реметић

Технички послови, коректура и превођење

Марија Бјелећић, Јасна Влајић-Појовић,

Јелена Јанковић, Жељко Сићејановић, Ана Тешић

Прелом текста

Давор Палчић

palcic@eunet.rs

Тираж 500 примерака

Штампа

Чугоја штампа, Београд

На полеђини корица:

Св. Исидор Севиљски (570–636),

Минијатура у рукопису његових *Етимологија*,

XII век, Staatsbibliothek München

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

КА ИЗВОРИМА РЕЧИ

ТРИДЕСЕТ ГОДИНА
ЕТИМОЛОШКОГ ОДСЕКА
ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЗБОРНИК РАДОВА

Приредила
Марта Бјелетић

Аутори
† Павле Ивић, Александар Лома,
Јасна Влајић-Поповић, Марта Бјелетић,
Снежана Петровић, Марија Вучковић

БЕОГРАД
2013

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'374.4(082)

811.163.41'373.6(082)

81 Ивић П.(082)

Ка изворима речи : зборник радова / аутори Павле Ивић ... [и др.] ; приредила Марта Бјелетић. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 2013 (Београд : Чигоја штампа). – 260 стр. : Прилози: стр. 261–272 ; 24 cm

На насл. стр.: Ка изворима речи. Тридесет година Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ. – Тираж 500. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 217–227. – Резимеи: стр. 228–238. – Изабрана библиографија сарадника на Пројекту: стр. 239–260.

ISBN 978-86-82873-41-9

1. Ивић, Павле [аутор], 1924–1999

а) Ивић, Павле (1924–1999) – Зборници

б) Етимолошки речник српског језика

с) Српски језик – Етимологија – Зборници

COBISS.SR-ID 199943948

САДРЖАЈ

Предговор	7
О Павлу Ивићу	
1. Како визију спровести у дело	11
2. Ивићева етимолошка „жица“	21
О етимолошком пројекту	
3. „Тај велики посао неизбежно ће трајати деценијама“	33
4. Пунолетство	36
5. Зрелост и први плодови	43
6. Српска етимолошка лексикографија данас	48
О „великом“ етимолошком речнику	
7. Из Увода у <i>Огледну свеску</i>	61
8. Методолошки приступ и структура одреднице	64
9. О прасловенској лексици	76
10. О турцизмима	84
11. Из Увода у <i>Прву свеску</i>	92
12. Необично слово <i>a-</i>	95
13. О семантици	102
14. О лексици тајних језика	117
15. Уз <i>Трећу свеску</i>	127
16. Шта све један етимолог мора да зна	130
О „малом“ етимолошком речнику	
17. Једнотомник – између популарног и научног речника	145
18. Од индоевропског до словенског и назад	155
19. Ништа без дијалеката	167
Поглед у будућност	
20. Београдски етимолошки пројекти и њихов компаративистички значај	175
Разно	
21. Дијалекатска лексикографија – покретачка снага етимологије .	185
22. Дугорочан и далекосежан подухват	192
23. Речник за стручњаке и „сладокусце“	195
24. Ишчитавање прошлости из језика	205

25. У вечитој потрази за <i>йра</i> -	209
26. Београдска етимолошка школа	211
27. Дуг Павлу Ивићу	215
Литература	217
Резимеи	228
Изабрана библиографија сарадника на пројекту	239
Прилози	261

Речник за стручњаке и „сладокусце“

Када је планирала овај циклус предавања о специјалним речницима српског језика, проф. Даринка Гортан-Премк је за референта о овом речнику вероватно предложила баш мене имајући у виду да сам ја један од најстаријих учесника у његовој изради. Та чињеница ме с једне стране препоручује за вечерашње предавање, а са друге представља хендикеп — управо зато што сам један од аутора самог речника, као и неких теоријских радова о њему, плашим се да немам неопходну дистанцу према њему, тј. да се моји критерији о томе шта се подразумева а шта треба посебно објаснити неће увек подударити са вашим предзнањима. Али покушаћу.

Да бих вам наговестила о чему се ту ради, за почетак ћу поменути само неколико занимљивих случајева. Из овог речника можете сазнати, на пример:

- да *аврљ-баврљ* није нека измишљотина, већ права реч, прилог чијем се пореклу може ући у траг на основу именице *аврљ*;
- да је глагол *акайи*, који сви осећамо као колоквијалан и дијалекатски, заправо стара реч, широко распрострањена у већини словенских језика, и то у различитим значењима;
- да су *ајвар* и *кавијар* у ствари једна иста реч, само позајмљена различитим путевима;
- да *авлија* баш и није прави турцизам, већ изворно грчка реч коју смо примили преко турског, и да је пореклом исто што и учена реч *аула*;
- да српски језик на слово *а-* има барем тринаест узвика и седам везника;
- да у српском језику има чак шест различитих речи које све гласе *ала*, док неких других, такође на слово *а-*, има по две-три, нпр. *аван*, *аба*, *алай*;
- да наша *Авала* заправо и није нека планина, већ само „преграда“;

- да топоним *Азбуковица*, име предела у западној Србији, нема никакве везе са *азбуком* (иако се тамо данас ради на обнови неких манастира, који су своједобно били центри писмености), већ је преобликована синтагма *Хас Буковица*;
- да *аће* није само шлагер са најновијих реклама којима нас бомбардује хемијска индустрија, већ стара српска реч, словенског порекла, везник у значењу „ако“.

Уз помоћ овог речника можете да добијете опкладу да су нпр. *ашов* и *алас* речи мађарског порекла, али и да се уверите да међу њих сасвим спада и *асџал*. Наиме, он и јесте хунгаризам и није, пошто је мађарска именица словенског порекла — заправо исто што и наш *сџо*, само у старијем облику *сџол*, коме су Мађари додали тзв. протетско *а-* пошто не могу да изговоре групу *сџ* на почетку речи.

Иако је наша тема само једна свеска једног речника, она нужно даје повода — или чак изискује — да се упоредо макар дотакну још нека друга питања: прво једно опште, о етимологији као грани науке о језику и о природи и саставу етимолошког речника у целини, а потом и једно конкретно, о реалним условима у којима је формирана радионица у којој се тренутно пише *Етимолошки речник српског језика*.

Због свих ових најава и наговештаја до сад смо пропустили да се осврнемо на то откуд уопште етимолошки речник у овом циклусу о специјалним речницима.

Сви речници о којима је досад било говора на овој трибини — деривациони, асоцијативни, електронски, обратни — заиста су специјални, и то се види већ на први поглед, по њиховој нестандартној форми. Речник о коме говоримо вечерас, етимолошки речник, у први мах делује као нормалан, обичан речник са одредницама које се нижу азбучним редом, са граматичким одређењима иза наслова одреднице, наведеним значењем речи, иза чега следи извор из којег је реч преузета. Међутим, он је итекако специјалан. Посебност етимолошког речника лежи у његовом садржају, у начину на који су речи у њему описане — односно у самој чињеници да је он етимолошки. Овде би ваљало подсетити се шта је заправо етимологија. Најкраће речено, то је грана науке о језику која проучава порекло и развој речи. Овај термин је — као и већина назива наука — грчког порекла и значи „наука о стварном, правом, истинитом“ (подразумева се: пореклу речи), за разлику од оног које нам се чини да јесте. Да би било јасније на шта се то мисли, о каквом се то откривању оног правог — а покривеног велом нетачног, погрешног — ради, навешћемо неколико нама савремених примера речи чије би порекло, кроз пар стотина година, могло да мучи неког етимолога: ... они који не знају ен-

глески лако могу мислити да је именица *чек* изведена од глагола *чека́ти*, а не позајмљена из енгл. *check*. Фудбалски навијачи који не читају речнике свакако верују да је *лажирана* утакмица она којој је унапред, лажно „намештен“ резултат, а не пада им на памет да је тај придев пореклом од француског глагола *lache* „препустити“ — дакле, и тај трик, препуштање победе, измислио је неко пре нас. Овакав начин тумачења, односно домишљања о пореклу речи само на основу асоцијација које оне буде у сопственом језику, има свој стручни назив, такође грчког порекла, *παρετιμολογία* „споредна, лажна етимологија“ односно у нашој лингвистици (по узору на немачко *Volksetymologie*), то се зове и народна етимологија, некад и пучка етимологија.

Али вратимо се правој етимологији. Етимолошки речник је крајњи резултат етимолошких истраживања једног језика. У њему се речи сагледавају, како се то стручно каже, у дијахроној перспективи, тако што се прати и описује њихов творбени и семантички развој током историје једног језика. То подразумева систематизовање историјских и дијалекатских потврда лексике, коришћењем компаративно-историјског метода лингвистичке анализе усмерене на генетски сродне и на суседне језике. У конкретном случају српског језика, то значи поређење са осталим словенским језицима са којима он дели заједничко порекло, као и са језицима који чине или су бар чинили (у неком историјском тренутку или дужем периоду), његово непосредно окружење — пре свега са околним балканским језицима. Тај контакт је умео да буде свеобухватан, интензиван и дуготрајан (нпр. у случају турског језика), или пак ограничен — било тематски (нпр. грчки језик у црквеној терминологији), било временски (нпр. немачки језик у средњовековном рударству), или пак географски (нпр. мађарски језик у Војводини).

Иако се у вези са етимолошким речником вазда помиње придев *историјски*, њега никако не треба бркати са класичним историјским речником који само износи историјске потврде речи, на основу свих расположивих односно за грађу речника одабраних писаних извора дотичног језика, не упуштајући се у тумачења. Конкретно, *Рјечник из књижевних сјарина српских* Ђуре Даничића, поред застарелих, старосрпских речи као што су *аџиџаг*, *злойаџиџник*, *џаџиџ*, садржи и неке стандардне, књижевне, које и данас користимо, нпр. *аџирил*, *врџи*, *госџодар* и сл., али ту је избор ограничен на речи које су постојале још у средњем веку, и то само у књижевности и административном језику, а све што о њима можемо сазнати јесте основно значење и извор у коме су записане — што обично доводи до податка о години првог помена. Ти подаци, поред осталих савремених потврда, улазе у етимолошки речник.

Даље, иако етимолошки речник садржи и многе стране речи, он никако није речник страних речи. У један речник типа Вујаклијиног

[данас је референтан наслов *Велики речник страних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке], улазе пре свега интернационализми, учене речи високог општег стила које припадају широком кругу тематских и термилошких области — науке, технике, медицине, психологије, математике, филозофије, права, уметности, као што су *йеринийеграција*, *редунданћностћ*, *йролиферација*, *хййойрофија*, *алиер его*, *енкаустиобиолић*, *зооиййолић*, *кјаро-скуро* итд. Такве речи — а пре свега појмови које оне означавају — у великој мери су непознате — истовремено и непотребне — обичним говорницима једног језика просто зато што оне и нису део разговорног и народног језика. И то не само нашег народног језика, већ ниједног, ни савременог немачког ни француског. Ако ћемо право, иако речници страних речи врве од грчких речи, огромна већина њих не могу се наћи ни у речницима старог грчког (*йелефон*, *йелеграф*) нити новогрчког народног језика у коме такође нема речи *зооиййолић* „камен са животињским отиском“ коју су тек у новије време, за своје стручне потребе, сковали геолози. Ако речник страних речи и садржи неку страну реч која, пошто означава неку реалију из свакодневног живота, истовремено чини и део народног језика, објашњење у њему је крајње штуро, понекад и нетачно: тако се код Вујаклије *алай* „оруђе“ само кратко упућује на арапско *алеј* (ћирилицом!) док у етимолошком речнику та реч изгледа другачије (в. ЕРСЈ 1: 112 s.v. *алай*¹).

И најзад, добар етимолошки речник садржи много дијалекатских речи, али он свакако није дијалекатски речник. Ако некога занима како се — по кућама и на пијаци — говори у Пироту, Тимоку, Лесковцу, Ваљевској Колубари, Драгачеву или Горњим Цапардама, он ће потражити неки од речника из ових крајева који су издати самостално или у оквиру нашег престижног часописа *Српски дијалектолошки зборник* (узгред, ове године се навршава 100 година како је он покренут, студијом Александра Белића о говорима југоисточне Србије). Речи из таквих речника, будући део народног језика, улазе у етимолошки речник, али не редом већ селективно, под условом да се од стандардне лексике разликују по најмање једном критеријуму: прозодијском, фонетском, творбеном, граматичком, семантичком, географском (нпр. ако су посведочене у неочекиваном ареалу) итд. Дешава се понекад да и такозване *х а п а к с н е* потврде, речи са једном потврдом у нашем језику, уђу у етимолошки речник, али за то тек треба да испуњавају строге услове које аутори постављају на основу свог искуства и интуиције — да јесу, или личе на словенске реликте, да су балканизми или да, према реалији коју описују, има индиција да могу бити део корпуса позајмљеница које су иначе заступљене на одређеном терену или у одговарајућој терминологији итд.

Пошто смо побројали шта све етимолошки речник није, треба да кажемо шта он јесте. Етимолошки речник у себи садржи више речника у једном: и описни, и историјски, и речник страних речи, и дијалекатски — али то није механички збир него синтеза садржаја свих њих у једном новом амалгаму. Речи су ту сврстане под одреднице које су организоване на одређени начин, тако да их што боље попишу и опишу, нудећи на крају једно извесно, или више могућих тумачења. Речи којих нема у историјским речницима и речницима страних речи налазе своје место и тумачење у етимолошком речнику.

Нажалост, обични, описни речници српског језика — нити Матичин *Речник српскохрватскога књижевног језика* који је комплетан, нити велики, заправо енциклопедијски *Речник САНУ* који покрива и књижевни и народни језик — али само до слова О — не доносе податке о пореклу речи (осим кратке назнаке кад се ради о страним речима, што се опет своди на Вујаклију у једној широј али концизнијој верзији). Неки већи језици имају и такве описне речнике, или се они пишу. Ако имате среће да дођете до неке стручне библиотеке која поседује Скоков ERHSJ, и ако сте срећне руке па та библиотека има комплет тог речника који укључује и његове индексе, вероватно ћете наћи тумачења за већину речи које вас интересују. Али за многе и нећете. Наиме, Петар Скок, изврсни загребачки романиста и балканолог који је временом постао и добар слависта, умро је одавно — има томе већ пола века — не стигавши да заврши свој речник (иначе касније постумно издат на основу рукописа у коме су неке одреднице биле довршене, а неке баш и нису). Највећи његов недостатак је грађа, сви подаци који су се појавили накнадно, у последњих педесетак година, и то на српском терену.

Наша је за вечерас задата тема да говоримо о *Етимолошком речнику српског језика* на основу његове Прве свеске, која садржи само речи на слово А- (њих око 700). Евентуалне заинтересоване читаоце можемо упутити на *Огледну свеску* овог речника (издату од истих издавача у Београду 1998), која са својих 135 пробраних одредница обухвата сва слова, од А до Ш, али-и до широка, са свега две речи на слово А-.

Ако се неко запита зашто тек сад, у XXI веку, Прва свеска ЕРСЈ, одговор је једноставан: раније није могла бити написана, јер то није имао ко да уради. Како лепо стоји на почетку Предговора *Огледној свесци*, етимолошка проучавања у Срба имају традицију — али се не могу похвалити континуитетом. А овакви подухвати не бивају без надограђивања и таложења труда и искуства неколико генерација. О томе сведоче етимолошки речници свих већих европских језика, чак и неких мањих али срећнијих него што је српски, за које се данас већ пишу етимолошки речници друге или треће генерације (словенач-

ки, бугарски, мађарски, албански ...). Одбор за етимолошки речник при Српској академији наука и уметности као и Етимолошки одсек при Институту за српски језик САНУ основани су тек 1983. године, чиме је напокон остварена замисао академика Павла Ивића да се тако заокруже дијакхронијска проучавања српског језика. Колектив се дуго састојао од само једног до два члана, а тек последњих петнаестак година физички стасава критична маса истраживача потребних за тај посао. Сарадници су се самообразовали до потребних профила — поред сербокroatиста још и слависта, балканолога, оријенталиста, романиста (изнова морамо да подсетимо да се одговарајућа настава — која би студенте припремила за етимолошка истраживања, не изводи ни на једном нашем факултету). Тек у последњој деценији прошлог века формирала се тзв. Београдска етимолошка школа, расла и sazрела до таквог стадијума да почне да издаје речник, што се види из начина на који се богатила њена научна продукција [в. Изабрану библиографију сарадника на крају овог Зборника].

Сама чињеница да Прва свеска покрива слово *A*- резултирала је специфичним генетским саставом речи које су у њу ушле, па је том проблему посвећен цео један рад [в. Влајић-Поповић/Петровић 2004]. Наиме, у Првој свесци се налази врло висок проценат *п о з а ј м љ е н и ц а* свих врста (има ту речи из турског, италијанског, грчког, али и из немачког, мађарског, руског, албанског, ромског ... чак и из тајних језика).

Наспрам тога стоји релативно врло мали број *д о м а ћ и х* р е ч и, што је последица историјског развоја словенских језика: речи које су у прасловенско доба почињале на самогласник *A*- добиле су тзв. протетско *J*- чиме су аутоматски промениле своју адресу у речнику. Конкретно, псл. **agne* (сродно са лат. *agnus*) претворило се у *јагње*, **ablъko* је постало *јабука*, **asenъ* ... *јасен* итд.). Тако се десило да је избор домаћих, изворно словенских речи на слово *A*- ограничен на неке специфичне категорије, као што су:

а) *г р а м а т и ч к е* р е ч и, узвици и везници, нпр. *а* (као узвик), *авај*, *авџе*, *ај*, *ајме*, *аис*, *ану*, *арја*, *арџо*, *асџи*, *ау*, *ах*, *аха*, односно *а* (као везник), *ако*, *али*, *ама*, *амо*, *ано* (речца) итд.

б) речи настале од *о н о м а т о п е ј е* или експресивне речи, не увек јасног порекла и значења, али које ипак јесу део нашег језика: *а(лам)џри*, *андарџи* / *андрџаџи* / *андркаџи*, *аџара-џаџара*, *аварљ-баврљ* итд.

в) речи које имају *д у б л е т е*, двојнике на неко друго слово, али је губитком почетног гласа — најчешће је то *X* (ређе *J* или *B*) — дошло до њихове „селидбе“ у корпус речи на слово *A*- (то се првобитно дешавало у дијалектима, а онда су поједине такве речи продрле и у књижевни језик: **алаџи* „пипати“ < псл. **xalati*, *ајдук* „натега“ < *хајдук*, *алов* < *валов* итд.).

Пошто смо овим унапред нагостили неке опште одлике садржаја одредница Прве свеске *Етимолошког речника српског језика*, погледајмо сада конкретно како изгледа њихова форма.

Одредница ЕРСЈ је троделна (смисао те тројне сегментације детаљно је образложен и илустрован још у *Огледној свесци*, а теоријски је разрађен у раду који је презентирао на Округлом столу о словенској етимолошкој лексикографији, одржаном на XII међународном славистичком конгресу у Кракову августа 1998. године [в. Бјелетић/Влајић-Поповић/Лома 1997]. Овакав модел је наизглед сложен, али заправо је једноставан, логичан и прегледан. Из перспективе корисника он је изразито практичан, јер чини речник употребљивим на више нивоа. Ауторски колектив је до оваквог структурно-техничког решења облика одреднице дошао након вишегодишњег промишљања и таложења својих позитивних и негативних искустава са читањем многих етимолошких речника, словенских и несловенских језика. Већина новијих речника одредницу сегментира на два дела, раздвајајући први, у коме се износи грађа, од другог, који након неког графичког знака — или у наставку, у истом реду, или увођењем новог реда — доноси етимолошко решење, паралеле и аргументацију [Фасмер, DELI, ESJS]. Аутори ЕРСЈ ипак налазе да је троделна структура идеална форма за речник, детаљан и богат дискусијом, какав је ЕРСЈ.

Први део почиње насловом за који се, стандардно, узима књижевни облик речи — уколико га она има (*ада*, *асида*), или пак онај дијалекатски који је формално најближи књижевном језику екавске варијанте (**абаиши се*, **алаиши*...). Н а с л о в је визуелно истакнут троструко: хелветиком, болдом и нешто већим фонтом, при чему није у курзиву нити садржи акценат. П р в а п о т в р д а је поновљена реч из наслова, али у курзиву и акцентована, са граматичким одређењима, значењем и убикацијом и изворима, а после ње се нижу остале потврде, градиране по степену деривације, семантичком дијапазону и у принципу — од кога се неретко у пракси мора одступити — сортиране тако да прате географски распоред од југозапада ка североистоку. На самом крају првог дела налази се податак о најстаријем помену речи и извору у коме се он налази, графички маркиран тако што је одвојен дугом цртом. Богатство деривата драстично варира од одреднице до одреднице, што зависи од барем два фактора: прво од тога у којој мери дотична реч уопште има изведене облике (нпр. *акреј* их нема, *ава* је деривационо врло продуктивна реч), а са друге стране има речи чији су деривати толико осамостаљени у језичком систему, да заслужују своје посебне одреднице. До њиховог осамостаљивања дошло је или током развоја, у оквиру самог српског језика (нпр. *ава* и *аваиши*),

или су оне наслеђене као различите речи, што значи да свака од њих понаособ има пандане у словенским језицима, или су пак као посебне речи преузете из неког страног језика, у коме су оне већ постојале као независне лексеме (нпр. горепоменућа *алва* „посластица од брашна, масла и шећера“ међу своје стандардне и регуларне изведенице чије значење директно извире из основног, не укључује именицу *алвалук* „част у пићу или новцу, напојница“, која је самостална реч још у турском).

Други део почиње концизним етимолошким објашњењем порекла речи иза кога следе њене паралеле у другим језицима: за домаће речи то су њихови пандани у словенским језицима, који се нижу — у смеру казальке на сату, од јужнословенских језика преко западнословенских до источнословенских, а за позајмљенице се дају њихови парњаци у другим суседним или балканским језицима, уколико су дотичне речи позајмљене у још неки језик осим српског, што најчешће јесте случај, барем код балканизама. У принципу, овим се завршава део одреднице намењен ширем читалаштву. Етимолошки суд може бити различито формулисан — у идеалном случају каже се нпр. „Од псл. **a* сој.“ али ретко се може донети тако кратак, јасан и неопозив суд. Често је он у извесној мери релативизиован тако што почиње са „Вероватно од тога и тога“ или са „Можда од тога и тога“, иза чега ипак следе паралеле које дотична реч има, генеалогске или из окружења. Међутим, није мали број случајева када је суд садржан у само једној речи — „Нејасно“, која чини цео други део одреднице. Тада у трећем делу по правилу следи коментар, неретко врло исцрпан.

Трећи део садржи етимолошку дискусију, евентуално извесно појашњење неког детаља из другог дела, и као такав намењен је стручнијим или барем радозналијим читаоцима. У случају стандардних речи неспорне етимологије у трећем делу се даје само литература у којој је раније донето или последњи пут пренето већ постојеће тумачење порекла дотичне речи. Уколико тумачења има више, наводе се — укратко — само она из пера репрезентативних аутора, и то рангирана по степену вероватноће, према нашој процени. У случају да је наш суд услован, образлажу се дилеме или резерве према понуђеном тумачењу.

Величина, тј. обим ових делова варира, и апсолутно и релативно. У принципу, код стандардних речи — а таквих је у овој свесци најмање (*азбука*, *ајвар*, *алаји*, *ашов*) — први део је највећи а трећи најкраћи, док обим другог зависи од бројности паралела. Међутим, постоје многи екстреми: нпр. *авеји*, *аламуња* имају огроман први и трећи део, док се други састоји од само једног реда.

Многи етимолошки речници имају тзв. празне одреднице које се састоје од само једне речи, дате у формату наслова, у којима се упућује на одредницу у којој се о тој речи заправо говори — овде су то по правилу одреднице које се налазе у Првој свесци (*амељ* → *авељ*, *алнуџи* → *алиџи*, *алка*² → *арка*). Поред тога, специјалитет ЕРСЈ чине одреднице које смо назвали полупразне, зато што садрже још и значење и убикацију речи за чије се тумачење упућује на одредницу која није на слово *А-*, већ на неко даље слово, па ће се наћи у ко зна ком наредном тому Речника (*адаманиџ* → *дијаманиџ*, *адамей* → *вудамей*, *алов* → *валов*, *андрога* → *јандрога*).

Дакле, ево какве се све речи могу наћи у Првој свесци ЕРСЈ:

- граматичке;
- ономатопејске;
- застареле (са крстићем и без њега): *†аџиџаг*, *†араксаџи*, *авгуџар*;
- религијске: *анђео*, *арханђео*, *аџосџол*, *аџијазма*, *анаџема*;
- митолошке: *авей*, *аждаја*, *акреј*, *ала*, *андрак*;
- оними: *Адам*, *Арбуџина*, *Агарјанин*, *Арбанас*, *Арај(ин)*, *Арнауџ(ин)*, *Авала*, *Азбуковица*, *Азбресница*, *Ариље*, *Арнајево*, *Ардомиле*, *Ашања*;
- хомоними: *ала*^{1, 2, 3, 4, 5, 6}, *аба*^{1, 2, 3}, *алаџ*^{1, 2, 3}, *ашик*^{1, 2}.

Да резимирамо:

Овај речник је писан истовремено за барем три категорије корисника: за општу публику и за шири круг колега лингвиста србиста, али исто тако и за најужи круг колега етимолога и компаративиста, пре свега слависта али и балканолога — дакле за оне којима су подаци из српског језика битни за њихов рад на проучавању словенских етимологија и балканских изоглоса. Због ширине захвата грађе ЕРСЈ и због знатне интердисциплинарне оријентације аутора ЕРСЈ, корисне податке у њему могу наћи и истраживачи других хуманистичких наука, историчари, фолклористи, етнологзи, правници, психолози. У сваком случају, ЕРСЈ се може читати на разне начине, и редом и селективно, на прескок — не баш као *Хазарски речник*, али захваљујући техничкој обради одредница, различити корисници могу га користити на различите начине:

1) Обичан л а и к може лако да препозна жељену реч у болдираном наслову одреднице којим почиње први део, и да одмах пређе на други део одреднице који почиње тумачењем њеног порекла. Дакле, за основну оријентацију — или инстант информацију — довољно је бацити поглед на истакнути наслов и на почетак другог дела који се издваја знаком пуног кружића.

2) Колеге лингвисти, с р б и с т и различитих профила као што су лексиколози, дијалектолози, дериватолози, семантичари итд. — у зависности од својих конкретних потреба или тренутних интересовања — имају на располагању комплетан први део, са свим (нама) расположивим потврдама из српског језика. Према прилици, њих други део може занимати у целости, или само до границе основног етимолошког објашњења порекла речи. Осим изузетно, они се вероватно неће упуштати у праћење петитом штампане дискусије у трећем делу одреднице.

3) Колеге е т и м о л о з и, било да су слависти или балканолози, најчешће ће бити незаинтересовани за други део одреднице, пошто је њима тај садржај у принципу већ познат. Међутим, веома ће их занимати први делови у којима ће они тражити примере досад непосведочених творби или значења, тј. нове потврде наших дијалекатских речи које евентуално чине пандан неким њиховим „проблематичним“ речима, које тако добијају шансу да буду етимолошки протумачене. Управо за овакву публику, за одабране светске стручњаке у области етимологије намењени су трећи делови одредница ЕРСЈ. Да не будемо патетични — али просто је истина да се они првенствено пишу као наш допринос славистици, балканологији, компаративистици, па и науци о језику уопште.

4) И најзад, бићу слободна да кажем да у потенцијалне кориснике *Етимолошког речника српског језика* спадају и с л а д о к у с ц и. Њих замишљам као људе мало дубље интелектуалне радозналости и отворености који у садржају овог речника, читаног редом, на прескок или на неки од помнутих профилисаних начина, налазе подстицаје за различита размишљања и даља трагања. Она се не морају нужно тицати само језика у ужем смислу, већ целокупне наше стварности коју језик одражава.

Као што и сами можете закључити на основу изложених узорака, већ на слово А- речи има много, проблеми са њиховим тумачењем су разни и не могу се сви осветлити — ја сам само хтела да вам укажем на неке од аспеката садржаја ЕРСЈ, покушавајући да будем мало са једне стране, као аутор, мало са друге, као читалац. Вама би требало да буде лакше — ви имате само једну улогу. Хвала!

*Јасна Влајић-Појковић**

* Предавање *Етимолошки речник српског језика — Прва свеска*, одржано у оквиру циклуса „Специјални речници српског језика“, Коларчева задужбина, 18. март 2005. године.